

Светлана Јанчић

Београд, Народна библиотека Србије

УДК 025.32(497.1)

НАЦИОНАЛНА КАТАЛОШКА ПРАВИЛА

Целокупна делатност на изради каталошких правилника у периоду до прокламације „Париских начела“¹⁾ (1961) у Југославији се одвијала у оквиру појединих република, условљена праксом водећих библиотечких центара и институција. Тако су у Словенији била објављена „Pravila za katalogizacijo v znanstvenih knjižnicah.1, Abecedni imenski katalog“ (Ljubljana, 1947) која су 1967. године изашла у новом прерађеном издању под насловом „Abecedni imenski katalog“. Друштво библиотекара Србије издало је као рукопис „Правила за каталогизацију“ (Београд, 1957) која су представљала прерађена и допуњена правила Народне библиотеке Србије и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду. Та правила су, уз мање модификације, прихватиле и друге библиотеке у Србији, делом у Црној Гори, Босни и Херцеговини и Македонији. Каталогска пракса Националне и свеучилишне библиотеке у Загребу имала је доминантан утицај на рад бројних библиотека у Хрватској које су примењивале „Upute za popis grnova“ (Zagreb, 1957).

Доношење „Правила за каталогизацију“ на иницијативу и у организацији Друштва библиотекара НРС (основаног 1947. године) представљало је значајан корак ка успостављању неопходних заједничких основа на којима ће се поступно изграђивати каталогска теорија и пракса у националним оквирима. Као основа за израду ових Правила послужила су Правила за каталогизацију Народне библиотеке и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, која су допуњена и проширена теоријским поставкама већ поменутог словеначког правилника. Коришћена су, такође, и искуства америчких, бугарских, ватиканских,

енглеских, пруских и совјетских правила за каталогизацију, као и савремена домаћа и страна литература из ове области. Иако штампана као рукопис, с намером да, после извесног периода практичне примене, претрпе измене и допуне и прерасту у коначан текст, добијајући статус националног каталогског правилника, ова правила ће, у готово неизмењеном облику, трајати више од две деценије (од 1957. до 1977. године), представљајући, несумњиво, нормативно каталогско устројство са свим атрибутима теоријски целовитог и методолошки добро постављеног приручника.

Све до усвајања и примене међународних стандарда за библиографски опис (ISBD-а) средином седамдесетих година XX века, и актуелизације „Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga“⁽²⁾ Еве Вероне, ова свеобухватна и методолошки темељно постављена правила, употпуњена у пракси међународним каталогским принципима, познатим у библиотечкој литератури под називом „Париска начела“, послужиле као теоријска база за израду лисних алфабетских каталога монографских публикација, серијских публикација и некњижне грађе у Народној библиотеци Србије, представљајући истовремено јединствену основу за редиговање и припрему за штампу „Каталога књига на језицима југословенских народа 1868-1972“⁽³⁾.

Имајући у виду широку примену „Правила за каталогизацију“, а посебно њихов значај за формирање система лисних алфабетских каталога Народне библиотеке Србије и редиговање, припрему за штампу и објављивање серије штампаних каталога Библиотеке, указаћемо на њихова битна својства.

Правила утврђују и дефинишу темељне принципе каталогизације књижне и некњижне грађе, доносе прописе о врстама каталогских јединица, прецизирају правила за избор елемената и формулисање одреднице индивидуалног и колективног аутора, разматрају и на бројним примерима образлажу каталогски опис систематизован према типологији библиотечке грађе, представљају до детаља разрађене принципе ређања каталогских јединица, који ће бити примењивани у лисним алфабетским каталозима библиотека без обзира на касније значајне промене у области каталогских норматива и стандарда. У приручнику је посебна пажња посвећена терминолошком речнику библиотекарских израза и усвојених скраћеница, као и принципима транслитерације са нелатиничних на латинична писма. Основни постулати „Каталогских правила“ засновани су на: концепту јединствене одреднице као кључног фактора библиографске организације каталога, теоријски развијеном појму ауторства, индивидуалног и колективног, прецизно дефинисаном начелу каталогског описа и кохерентном упутно-информативном систему који омогућава успостављање везивних механизма и развија синтаксички аспект каталога.

Концепт ауторства постављен је са становишта библиографског приступа организацији каталога и третиран је као примарни идентификациони елемент и кључни фактор окупљања библиографских јединица. Према „Правилима за каталогизацију“, „аутор једне публикације јесте оно лице или колективно тело које се сматра творцем дела или одговорним за његов садржај“. Мада ова дефиниција садржи у себи појам одговорности близак каталожком третирању ауторства, ипак су примена овог става и практична решења која из њега произилазе ближа правној теорији ауторства која полази од стваралаштва у најширем контексту. Овај концепт, карактеристичан за англо-америчку каталожку традицију, присутан је у „Правилима за каталогизацију“. У том смислу, ауторство се односи не само на особе које имају непосредну и недвосмислену одговорност за настанак дела, већ и на настављаче дела, преводиоце, уколико превод има значај језичког или књижевног споменика, састављаче, уреднике и приређиваче антологијских дела, редакторе зборника радова, уколико се процени да је дело познатије под њиховим именом итд. У Правилима је присутан, иако теоријски недовољно утемељен, принцип вредновања значаја и удела ауторског доприноса креирању интелектуалног и уметничког садржаја дела. Тако се у одређеним „граничним каталожким ситуацијама“, које изискују детаљније упознавање са садржајем публикације у циљу утврђивања ауторства, вреднује и процењује удео ликовног уметника чији се радови репродукују и аутора текста уз те радове, особе која води интервју и особе која даје интервју, учествује у полемици или разговору, аутора драматизације, прераде, коментара и аутора оригиналног дела итд. Овај принцип анализе и вредновања ауторства, са становишта стварне а не формалне одговорности, биће детаљније и доследније теоријски постављен у „Pravilniku i priručniku za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednica i redalica“ Eve Verone.

У „Правилима за каталогизацију“ темељно је постављена проблематика колективног тела са становишта његове организационе структуре, избора елементата за формулисање јединствене одреднице и принципа ауторства. У разради овог, свакако најсложенијег и најспорнијег, питања каталожке теорије и праксе пошло се од искустава Англо-америчких каталожких правила која проблематику колективног тела третирају у широком распону - од скупова са чврстом унутарњом организацијом, утврђеним и сталним делокругом рада и властитим називом (политичко-територијалне јединице и њихови органи, установе, предузећа, националне и међународне организације итд.) до скупова привременог карактера и неформалног организационог састава (конгреси, изложбе, експедиције итд.). Ова концепција биће у пракси, током времена, у мањој мери модификована и усклађена са закључцима међународне конференције о каталожким начелима у Паризу (1961) и препорукама IFLE⁴) које су се

односиле на формулисање јединствених одредница политичко-територијалних јединица и њихових органа.

Правила не садрже прецизну дефиницију колективног тела већ су само набројани у пракси најчешће заступљени облици: државе, владе и њихови органи, друштва, организације, установе, предузећа и сл. У општим одредбама које регулишу ову област прецизно је назначено да се колективна тела сматрају ауторима „онда када се њихове публикације односе на делокруг њихове званичне делатности или ако се колектив јавља као приређивач или редактор публикације“.⁵⁾ Први део ове дефиниције поклапа се са концептом колективног ауторства како га заступа „Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1“. Други део одредбе проширује и, самим тим, релативизује појам ауторства у каталожном смислу, уводећи у сферу одговорности и колективне приређиваче, односно редакторе публикација.

У анализи ових општих теоријских поставки, које су од значаја за формулисање јединствене одреднице колективног тела и њено доследно спровођење у систему каталога, треба указати и на типологију публикација које се директно и непосредно односе на делатност колективног тела или у којима се колективно тело јавља у својству уредника, редактора или приређивача. У ову врсту публикација, према одредбама Правила, спадају: уставни закони, уредбе и остали списи са законском снагом, статути, правилници, упутства, наредбе, записници, извештаји, службени каталози и сл.

Доминантна одлика концепције колективне одреднице утврђене у Правилима јесте прецизно изражена хијерархијска структура надређеног и подређеног колективног тела. У том смислу, организациона структура и релације административне међузависности једног колективног тела у односу на друго, као и односи територијалне припадности, долазе до пуног изражаја у форми јединствене одреднице, задржавајући тако примат над концепцијом „каталожке препознатљивости“, односно могућности идентификовања подређеног колективног тела на основу његовог карактеристичног назива. Тако ће јединствена одредница за Архитектонски факултет Универзитета у Београду гласити: Београд. Универзитет. Архитектонски факултет. Седиште колективног тела, стално и карактеристично за његов рад, претходи у јединственој одредници називу тела (установе, друштва локалног значаја и сл.). Службене публикације које доносе и усвајају државни органи (устави, закони) третирају се као колективно тело, што значи да Правила не уводе појам формалне одреднице за ову врсту аката.

У Правилима је сажето обрађен проблем анонимних публикација, како са становишта утврђивања појма анонимног дела тако и са становишта избора елемената за формулисање одреднице. Према дефиницији „анонимним делом сма-

тра се оно дело у коме писац нигде није наведен нити се на ма какав начин може установити ко је.“⁶⁾ Ова поставка битно сужава појам анонимног дела свдећи га, углавном, на оне „каталожке ситуације“ у којима аутор није познат нити се у изворима ван публикације може утврдити. Тако, на пример, за антологијски избор радова народне књижевности (песме, приче, умотворине и сл.) који се недвосмислено могу сврстати у ред анонимних публикација, Правила допуштају, без конкретних образложења, двојаку могућност у погледу формулисања јединствене одреднице: третирање ових дела као анонимних, или њихово сврставања у ауторске радове под именом сакупљача, приређивача или редактора. Допуштајући процену „од случаја до случаја“, овако конципирано „правило“ нарушава принцип доследности и теоријске утемељености.

Са становишта избора јединствене реданице, прве речи у јединственој одредници, у Правилима је прокламован метод прве речи. То значи да одредницу анонимног дела чине прве три (или више) речи наслова⁷⁾, наведене увек савременим правописом, уз изостављање члана. Треба истаћи и чињеницу да је у случајевима формулисања одреднице за анонимна дела старије књижевности присутан метод најважније речи, што значи да је предвиђена могућност избора оне карактеристичне речи из наслова која најадекватније одражава садржину описиване публикације. При томе су допуштена скраћивања исувише дугог наслова, који, у случају такве „редакције“, мора да задржи језичку и смисаону целину.

Каталожки опис, чији је задатак да идентификује публикацију и дело садржано у њој, дефинисан је са становишта редоследа података, извора из којих се описни елементи преузимају и њихових правописних, језичких и типографских особина. Утврђена су правила за каталожку обраду систематизована према врсти грађе. У општим одредбама назначено је да се подаци морају дати у потпуности и једнообразно, утврђеним редоследом: наслов дела, поднаслов, име аутора и лични подаци о њему, број свезака, податак о издању, подаци о прилозима, импресум, колација, назив збирке, нумерички подаци који се односе на збирку и напомене. Овај редослед подложен је променама када је реч о подацима који се односе на аутора. Редослед податка са насловне стране, која је прокламована као главни извор, меродавнији је у том смислу него утврђени редослед. Овај став, заступљен још у Ранганатановом (Ranganathan) првом канону каталогизације, Канону установљивости, према којем је насловна страна доминантан извор за избор одреднице и идентификацију публикације, представљаће основ за будућу стандардизацију редоследа описних елемената и извора података у међународним стандардима за библиографски опис (ISBD). У погледу језичких и правописних особина каталожког описа заступљен је принцип поштовања језика и правописа контекста публикације.

Поред ових општих принципа – јединствене одреднице, дефинисаног концепта ауторства и утврђеног каталошког описа, кохерентности система каталога и његовој синтаксичкој и комуникационој функцији доприноси: разумејени везивни механизми помоћу којих се успостављају разноврдне релације између каталошких јединица, њихов утврђени редослед и, најзад, несумњиво висок степен уједначености у формирању и одржавању каталога, постигнут темељном, перманентном и доследном редакцијом и усаглашавањем система, у свим његовим појединостима, са усвојеном теоријском основом.

Увођењем упутних каталошких јединица (општих, посебних и допунских) у представљачко језгро каталога, које чине главне каталошке јединице, постиже се виши ниво организације овог информационог инструмента. На тај начин, кориснику је омогућен додатни и алтернативни приступ каталошким јединицама, што има за циљ прецизну и потпуну информацију о одређеној јединици библиотеке грађе, у складу са основним задацима алфаветског каталога. „Правила за каталогизацију“ не предвиђају израду прегледних каталошких јединица чији је задатак да на једном месту окупљају све релевантне податке о везама које се успостављају међу појединим одредницама.

Закључци усвојени на Париској конференцији наишли су на широк одјек у југословенској библиотечкој јавности, подстичући реализацију идеје о изради националних правила за каталогизацију и стварању општејугословенског правилника који би имао ширу примену у свим типовима библиотека. Комисија за каталогизацију Савеза друштава библиотечких радника Југославије донела је 1961. године препоруку да се приступи изради националног каталошког правилника који би, полазећи од Париских начела, заступао чврсто организован систем, утемељен на консеквентним, логички заснованим принципима и унифицираној терминологији. Био је то, несумњиво, корак од изузетне важности, усмерен ка стварању уједначене каталошке теорије и праксе у југословенским оквирима.

Израда нацрта каталошког правилника отпочела је 1962. године. Овај одговорни задатак поверен је Еви Верони, искусном, угледном библиотечком стручњаку и научнику, теоретичару светског реномеа, чији је опсежан и разумејен опус остварио снажан утицај на развијање каталошке парадигме, прихваћене, разрађиване и интерпретиране у водећим југословенским библиотечким круговима у периоду од седамдесетих до деведесетих година XX века. Сарађујући перманентно са члановима Комисије за каталогизацију Савеза друштава библиотечких радника Југославије и библиотекарицама из различитих типова библиотека широм Југославије, али и ван њених граница, Ева Верона је, у складу са препорукама Комисије и Париским начелима, израдила јединствену правила за каталогизацију, чији ће први део, објављен 1970. године, утемељити проблематику одреднице и редалнице, а други, објављен 1984. године, теоријски разрадити,

стандардизовани, у међународним оквирима унифицирани, каталoшки опис монографских публикација.

У уводном поглављу првог дела *Pravilnika* изложена су начела која представљају теоријску подлогу за дефинисање основних задатака алфаветског каталога, разраду принципа јединствене одреднице и редалице, утврђивање елемената за формулисање индивидуалних, колективних, стварних и формалних одредница и утемељење теорије ауторства. *Pravilnik* је намењен изради општих, односно главних алфаветских каталога у свим типовима библиотека. Својом кохерентном организационом структуром, детаљном и доследном разрадом теоријских проблема, бројним илустративним примерима на различитим језицима и писмима и уједначеном и прецизно дефинисаном лексиком, правилник је превазишао нормативне оквире, сажимајући, на најцелисходнији начин, све компоненте методолошки прегледно и целовито постављеног уџбеника и приручника.

Прописи које *Pravilnik* садржи ослањају се, у многим битним поставкама, на препоруке Париских начела. У питањима која у Начелима нису у довољној мери разрађена или одударују од праксе југословенских библиотека, дата су аутентична тумачења и решења. Већ сам приступ дефинисању основних задатака алфаветског каталога указује на шири концепт у односу на третирање овог питања у Начелима. Наиме, у закључцима Париске конференције истакнуте су две основне функције алфаветског каталога. Једна се односи на пружање информације о томе да ли библиотека поседује одређену јединицу библиотечке грађе, а друга на преглед свих дела одређеног аутора, као и издања одређеног дела. Сматрајући овако постављене задатке алфаветског каталога непотпуним и недовољно разграниченим, Ева Верона је преобликовала ова два става и у уводном делу „*Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga. Dio 2*“, децидирано формулисала три основна задатка каталога: „1. Abecedni katalog mora odgovoriti na pitanje posедуje li biblioteka одређену bibliografsku јединицу (publikaciju или јединицу друге неке библиотечке грађе). 2. Abecedni katalog mora за одређено djelo dati pregled свих njegovih izdanja, prijevoda, preradbi i sl., што ih biblioteka поседује. 3) Abecedni katalog mora dati pregled свих publikacija које sadrže djela одређеног аутора, а nalaze се u biblioteci“. У другом издању *Pravilnika*, објављеном 1987. године, овако формулисани задаци остаће непромењени али ће термин „публикација“, односно „библиографска јединица“, бити замењен термином „јединица библиотечке грађе“.

Анализом ових поставки, са становишта њиховог значења и њихове терминолошке одређености, може се сагледати теоријско језгро које детерминише аспекте и организацију алфаветског каталога. Први од наведена три задатка алфаветског каталога указује на представљачки аспект каталога који омогућава

препознавање, односно идентификацију јединице библиотечке грађе. Тај задатак остварује се путем главних каталопских јединица које садрже све податке потребне за идентификацију одређене публикације. При том је апстрактни појам „библиографска јединица“ (у даљем тексту замењен синонимним појмом „публикација“) означен као један или више физички засебних делова библиотечке грађе, исказаних као целина на једној каталопској јединици. Библиографска јединица је, дакле, схваћена као пример дела, односно литерарне јединице дефинисане као духовни производ у апстрактном смислу. Термин „каталопска јединица“ означен је као примарни елемент у структури лисног алфаветског каталога чији је основни задатак да идентификује одређену публикацију, односно јединицу библиотечке грађе.

Главна каталопска јединица, поред представљачке функције, која посматрана изоловано означава формални приступ организацији каталога, остварује још један, квалитативно виши степен структурирања података. У питању је реализација трећег задатка алфаветског каталога који се односи на окупљање свих публикација које садрже дела истог аутора. Овај принцип указује на библиографски приступ организацији каталога, обухватајући низ детерминисаних поступака чијом се доследном применом у алфаветски каталог, заснован на линеарном следу каталопских јединица, уноси систематизација тематског или хронолошког карактера.

Библиографски приступ полази од два кључна идентификациона елемента - од аутора и његовог дела - стављајући у први план принцип јединствене индивидуалне, односно колективне одреднице - под чијим се утврђеним и доследно спроведеним обликом, уз примену усвојеног језика, писма и савременог правописа, окупљају на једном месту у каталогу све главне, аналитичке и споредне каталопске јединице у којима се одређена особа или колективно тело јављају у својству аутора, коаутора или сарадника.

Поред главних каталопских јединица, које остварују представљачки аспект каталога, у уводу другог дела Правилника дефинисан је и синтаксички аспект каталога, изражен у постојању система помоћних каталопских јединица. Њихова функција третирана је са становишта њихових основних задатака. Тако, споредне каталопске јединице окупљају сва издања, преводе и прераде једнога дела, чиме се реализује други задатак алфаветског каталога и омогућава додатни приступ главној каталопској јединици; аналитичке каталопске јединице пружају увид у садржајно самосталне радове једног или више аутора или анонимне радове, што представља први задатак алфаветског каталога; унакрсне упутнице упозоравају корисника на постојање сличних или синонимних облика међу којима постоји веза еквиваленције (међусобно повезивање јединствених одредница) чиме се реализује први задатак алфаветског каталога; опште упутнице

олакшавају проналажење одређене публикације упућивањем са неусвојених на усвојене (јединствене) облике имена индивидуалних аутора или назива колективних тела; заједничке каталожке јединице окупљају публикације које припадају издавачким целинама и ограниченим низовима; прегледне каталожке јединице обављају функцију нормативне контроле усвојених јединствених одредница и окупљају на једном месту податке о везама које се успостављају међу појединим одредницама, утичући битно на библиографску организацију каталога.

У складу са овако постављеним задацима алфаветског каталога и прецизно дефинисаним врстама каталожких јединица и њиховим функцијама, прокламовано је начело према коме свака публикација у систему алфаветског каталога треба да буде заступљена једном главном каталошком јединицом која садржи потпуни опис те публикације и омогућава њену идентификацију, и, са онолико помоћних каталожких јединица колико је потребно да се у алфаветском каталогу одређене библиотеке олакшавају проналажење.

Једном од темељних проблема каталожке теорије - принципу ауторства пришло се са аспекта теорије ауторства као интелектуалне одговорности. Индивидуални аутор је, у том контексту, дефинисан као физичка особа којој дело припада као духовно власништво. Мада терминологија и дух ове дефиниције имају више дотицаја са правном теоријом, према којој је ауторство третирано као стваралаштво у најширем смислу, концепт ауторства који је у *Pravilniku* заступљен и консеквентно разрађен, омогућава разграничење ауторског удела са становишта одговорности за идеју, облик или обраду дела. Теорија одговорности уводи категорију главног аутора, који има примарну улогу у остваривању интелектуалног или уметничког садржаја дела. Овакав приступ, мада подложен различитим проценама при вредновању и утврђивању степена и врсте одговорности, ипак олакшава избор аутора у специфичним библиографским околностима, у којима је на јединици библиотечке грађе наведено више особа чији се удео у настанку дела разликује. При атрибуирању овог типа ауторства полази се од процене значаја који у оквиру публикације припада стваралачком раду појединих аутора, опсега њиховог удела и интенције издавача.

По угледу на Париска начела, која иначе не познају категорију ауторства насталог сарадњом, Ева Верона прихвата и развија још један, у пракси често заступљен вид стваралаштва – принцип вишеструког ауторства (коауторства), при чему се избор аутора чији је удео једнак по значају, врши према формалним критеријумима који се односе на редослед података о одговорности, као и на њихове типографске карактеристике.

Комплексна проблематика колективног тела, као носиоца колективног ауторства, постављена је у другом делу *Pravilnika* свеобухватно и доследно. Бавећи се аналитички и континуирано, како је сама истицала „једним од најс-

порнијих питања каталожке теорије и праксе“, Ева Верона је своја истраживања у овој области усмерила у правцу проучавања колективног тела у каталожком смислу. Тако, у компаративно утемељеној студији под насловом „Što је korporativno tijelo u kataložnom smislu“, ауторка истиче да је увођење ове врсте ауторства у алфаветски каталог сада (годину дана пре усвајања Париских начела 1961. године, подвукла С. Ј.) општеприхваћена чињеница, и то не само у оним земљама у којима је колективни аутор већ одавно саставни део каталожке традиције већ и у оним срединама у којима се досадашња каталожка теорија супротстављала увођењу концепта колективног тела. Категорија колективног аутора, према Еви Верони, представља проширивање и редефинисање појма ауторства у каталожком смислу. Овим поступком се разрешава проблем анонимних публикација које су у основи рад колективног тела и чији су главни стварни наслови углавном типизирани, генерички изрази (зборник радова, извештаји, реферати, дискусије, резолуције, програми и сл.). Анализирајући концепцију колективног тела у каталожким правилницима европских земаља и САД, ауторка закључује да се ова категорија „скупова“ (синоним за колективно тело) јавља у широком спектру појмова, од оних прецизно дефинисаних - као што су колективна тела са сопственим називом и чврстом унутарњом организацијом (држава и њени органи, установе, предузећа, националне и међународне организације и сл.) преко привремених скупова са одређеним називом, али без сталне и утемељене организационе структуре (конгреси, симпозијуми, изложбе, научне експедиције и друге манифестације) - до пригодних скупова без одређеног назива и без организационе везе међу члановима (разне ad hoc групе).

Да би се дошло до прихватљивог и рационалног тумачења овог појма, Ева Верона предлаже његово сужавање и прецизирање - тако да „korporativan autor može biti svaki skup fizičkih osoba s određenim vlastitim nazivom ako se na temelju toga naziva može zaključiti da bi skup po svojoj organizacionoj strukturi mogao biti nosilac pravne sposobnosti, a bez obzira da li mu je ta pravna sposobnost zaista i priznata“. Релативизирање правног статуса колективног тела, присутно у овој дефиницији, сведочи о консеквентном ставу аутора да би инсистирање на изједначавању каталожког појма колективног тела и легислативног појма правног лица довело у пракси до тешкоћа у правилном и доследном процењивању ових категорија од стране каталогизатора. Париска начела прокламовала су принцип према коме колективно тело представља заједницу физичких особа која је позната под одређеним називом. Ово тумачење биће прихваћено у другом делу Правилника с посебним акцентом на чврстој организацији физичких лица. У 2. измењеном издању првог дела Правилника (1986) ова дефиниција је сведена на крајње лапидаран исказ. Колективно тело је у том контексту третирано као „заједница физичких особа и/или организација која има одређен назив“ и односи

се на: политичко-територијалне јединице и њихове органе, установе, привредна предузећа, удружења и друштва, националне и међународне организације, политичке странке, верске заједнице, а, у ширем смислу, и на конгресе, симпозијуме, изложбе, научне експедиције, фестивале, културне и спортске приредбе итд. Појам колективног ауторства утемељен је на директној корелацији која се успоставља између колективног тела и публикације која недвосмислено представља његов рад и односи се непосредно на његову организациону структуру и делокруг рада. У том прецизно одређеном каталожком контексту, који сажима у себи теорију ауторства као одговорности и ауторства као стваралаштва, колективно тело је аутор извештаја о своме раду, планова и програма свога рада, нормативних аката којима уређује своју делатност у целини или у појединим сегментима, каталога свога фонда, својих радова, издања или производа, упутстава за употребу тих производа, пописа свога особља, записника са својих седница, закључака и одлука које се непосредно односе на његов рад, пројеката чији је носилац или идејни зачетник, зборника радова са конгреса, конференција и других, у каталожком смислу идентификованих манифестација. Овим тумачењем ограничава се примена ауторства на дела према чијем се карактеру јасно може закључити да су она плод заједничког стваралачког и/или организационог деловања колективног тела, чиме је омогућено разграничење између категорија колективног аутора и колективног уредника, а истовремено уведена дистинкција између појма колективног и индивидуалног ауторства.

Једно од темељних питања каталожке теорије и праксе – појам анонимног дела и принципи каталогизирања ове врсте публикација – око чијег су разрешавања постојале највеће и најзначајније разлике међу појединим каталожким правилницима, постављено је у овим правилима у складу са одредбама које прокламују Париска начела. У том контексту појам анонимног дела, у ужем смислу се односи на публикације чији аутор, индивидуални или колективни, није познат, односно у каталожком погледу идентификован, а, у ширем смислу, обухвата оне публикације које представљају заједнички рад више од три аутора, затим публикације у којима се колективно тело јавља у функцији секундарног ауторства, публикације у чији састав улазе садржајно самостални радови различитих аутора који су обједињени заједничким стварним насловом, као и дела антологијског карактера. Правила, даље, прописују да је за идентификацију анонимних публикација меродаван главни стварни наслов који представља најкарактеристичнији елемент наслова јединице библиотечке грађе, њен назив у правом смислу речи. Опредељење за принцип прве речи, у каталожкој теорији познат као механичка метода, указује на значајан утицај англо-америчке праксе у овом сегменту каталогизације. Показало се, наиме, да је овај формални поступак, широко заступљен и у правилницима романског говорног подручја,

знатно једноставнији и прихватљивији за каталогизаторе, а и за саме кориснике, од комплексног принципа прве именице, у литератури познатог као граматичка метода, односно пруска метода, названа тако према најпознатијем представнику - Пруским инструкцијама. Применом принципа прве речи, главни стварни наслов, третиран као недељива целина, постаје примарни идентификациони елемент анонимне публикације, с тим што се поједине ефемерне речи (члан, предлог и сл.) могу из њега излучити. Поред главног стварног наслова у функцији одреднице, односно стварне одреднице, уводи се и категорија јединственог стварног наслова, утврђеног облика стварног наслова неког дела, његовог изворног или уобичајеног стварног наслова под којим се у алфабетском каталогу окупљају сва издања, преводи и прераде тога дела. За овај идентификациони елемент, који представља један од кључних носилаца библиографске организације каталога, предвиђена је израда општих упутних каталожких јединица.

Други део *Pravilnika* теоријски разрађује и на бројним примерима, који су пропраћени опсежним тумаченима и коментарима, утврђује библиографски опис монографских публикација према одредбама Међународног стандардног библиографског описа монографских публикација – ISBD(M)⁸. У уводном делу Верона указује на историјски аспект формирања унифицираног приступа овом питању и његовом разматрању и укључивању у националну каталожку теорију и праксу. У првој фази рада на овом делу *Pravilnika*, Комисија за каталогизацију Савеза друштава библиотечких радника Југославије прихвата, са извесним изменама и прилагођавањима пракси већине југословенских библиотека, међународне препоруке за стандардизовани библиографски опис монографских публикација. Тај корак укључивања наше земље у међународни програм Универзалне библиографске контроле (UBC) представљао је почетак рада на доношењу југословенских прописа о каталожком опису. Прво стандардно издање ISBD(M)-а из 1974. године биће прихваћено као каталожка парадигма и око тог језгра формираће се разграната и сложена структура каталожких постулата, разрађених и уједначених до најпрецизнијих и најспецифичнијих детаља. Значајну основу за уједначавање усвојених принципа представљаће Општи међународни стандардни библиографски опис – ISBD(G), објављен 1977. године, и ревидирано издање ISBD(M)-а из 1978. године.

Каталожки опис дефинисан је у *Pravilniku* као скуп елемената који идентификују одређену јединицу библиотечке грађе и дела садржаног у њој и омогућавају разликовање појединих издања истога дела, информисајући корисника о садржини описиване јединице. Овакав теоријски приступ у складу је са одредбама првог дела *Pravilnika* који прописује да се при формирању алфабетског каталога предност даје остваривању првог задатка каталога – библиографском идентификовању одређене публикације - и да се тај задатак реализује

помоћу главних каталошких јединица. Поред наведених захтева, други део *Pravilnika* омогућава остваривање другог задатка алфabetског каталога – идентификовање свих издања, превода и прерада истога дела, реализујући то путем напомена на јединственим (главним) каталошким јединицама, као и доношењем прописа о облику помоћних каталошких јединица.

Структуру унифицираног каталошког описа, стандардизованог у међународним размерама, карактерише утврђен редослед подручја и описних елемената унутар ових сегмената, систем симбола који претходе описним елементима омогућавајући разумевање њихове садржине, и примена одговарајућих извора (примарних, секундарних, терцијалних и оних ван публикације) из којих се преузимају релевантни подаци. Каталогски опис израђен на основу ових принципа омогућава несметану размену библиографских информација на националном и међународном плану.

Аутоматизоване библиографске базе података, чију појаву пратимо од средине шездесетих година XX века, данас несумњиво представљају доминантне медије за обраду, кодирање и пренос података, засноване на релевантним међународним форматима за машински читљиво каталогизирање и одговарајућим нормативним датотекама као инструментима Универзалне библиографске контроле. Структура ових покоординираних система, битно различита од линеарне структуре лисних каталога, ставља у центар теоријских разматрања проблем темељних задатака алфabetског каталога. Поставља се питање да ли су задаци аутоматизованих каталога идентични задацима класичних форми, или се, са појавом нових медија мења организациона структура каталога, проширују његове информационе могућности, па, самим тим, трансформишу и његови задаци. Истраживања у овој области показала су да су фундаментални задаци каталога, које су поставили Паници (*Panizzi*), Џуит (*Jewitt*), Катер (*Cutter*) и Лубецки (*Lubetzky*) остали валидни и када је реч о електронском медију, али су се појавиле и нове функције каталога, специфичне за неконвенционалне носиоце информација у дигиталној форми.

У том контексту, неопходан је организован и темељит приступ изради новог каталошког правилника. Иако *Pravilnik i priručnik* Еве Вероне готово три деценије представља каталошку парадигму и примењује се уз извесне модификације још увек у већини бивших југословенских република, динамичне промене у свим сегментима библиотечке делатности, а превасходно успостављање електронских *on line* каталога и могућност укључивања у *WorldCat*, иницирају доношење иновираних националних каталошких правила, заснованих на искуствима *AACR/2*, водећег каталошког правилника у међународним размерама.

Библиографија

1. ПРАВИЛА за каталогизацију. Београд : Друштво библиотекара НРС, 1957.
2. VERONA, Eva. Novi jugoslavenski pravilnici za abecedni katalog. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, god. 1, br. 1-3, 1950, str. 197-204.
3. VERONA, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednica i redalica. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1970.
4. VERONA, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednica i redalica. 2. izmijenjeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.
5. VERONA, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983.
6. PRAVILA za katalogizaciju v znanstvenih knjižnicah. 1, Abecedni imenski katalog. Ljubljana, 1947.
7. STATEMENT of Principles adopted at the international Conference on Cataloguing Principles, Paris, October, 1961. London : IFLA Committee on Cataloguing, 1971.
8. Anglo-American Cataloging Rules / prepared under the direction of the Joint Steering Committee for Revision of AACR. 2nd ed., revision. Ottawa : Canadian Library Association; Chicago : American Library Association, 2002.

Напомене

- 1) International Conference of Cataloguing Principles, Paris, 9th-18th October, 1961. London, 1963. Закључци и препоруке усвојени на овом скупу представљали су основни документ на коме су се темељили сви новији каталожки правилници. Био је то значајан корак ка стварању унифициране теоријске основе за даљи рад на доношењу јединствених међународних каталожких принципа. Париска начела дефинисала су задатке и структуру каталога, прокламовала принцип јединствене одреднице као кохезивног фактора библиографске организације каталога, утврдила основне елементе каталожког описа и развила појам индивидуалног и колективног ауторства.
- 2) Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Zagreb : HBD, 1970; 2. izmijenjeno izd., 1986. Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis. Zagreb : HBD, 1983.
- 3) Каталог књига на језицима југословенских народа : 1968-1972. Т. 1-14. Београд : Народна библиотека Србије, 1975-1989.
- 4) List of Uniform Headings of Principal Corporate Bodies Existing in Different Countries and of Important International Organizations. Т 1-3. Paris, 1970.
- 5) Правила за каталогизацију. Београд : Друштво библиотекара НРС, 1957, стр.66.
- 6) Правила за каталогизацију, стр. 36.
- 7) У лексичи Правила за каталогизацију термин *наслов* односи се на *главни стварни наслов*.
- 8) ISBD(M) : International Standard Bibliographical Description for Monographic Publication. London, 1974; ISBD(M). Revised ed. London, 1987.

Резиме

У раду су анализиране и компаративно приказане темељне премисе два национална правилника за каталогизацију, чија је примена означила узлазну линију у развоју југословенске каталожке теорије и праксе. „Правила за каталогизацију“, настала као резултат каталожке праксе водећих институција у српском библиотекарству, Народне библиотеке и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, допуњена и проширена теоријским поставкама које су се поступно сублимирале у језгро каталожке теорије на међународном плану, примењивала су се више од две деценије, од 1957. до друге половине седамдесетих година XX века у свим типовима библиотека у Србији, а значајним делом и у библиотекама у Црној Гори и Босни и Херцеговини. Усвајање и примена „Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, 2“ Еве Вероне, који је у пракси с пуним оправдањем назван „Југословенским правилником“, означила је увођење међународних стандарда и приближавање англо-америчким каталожким принципима. У контексту револуционарних и динамичних промена у свим сферама библиотечке делатности и све доминантнијег електронског издаваштва, актуелизује се питање редефинисања националних каталожких правила, у чему искуства, методологија и организација AACR/2 може послужити као валидан теоријски оквир.

Светлана Јанчић
Националне каталожне правила

Резюме

В труде анализированы и компаративно показаны основные предпосылки двух национальных справочников по каталогизации, применение которых обозначило восходящую линию в развитии югославской каталожной теории и практики. „Правила по каталогизации“, наставшие, как результат каталожной практики ведущих учреждений в сербском библиотечном деле, Народной библиотеки и Университетской библиотеки имени Светозара Марковича, дополненные и расширенные теоретическими положениями, постепенно стали сутью каталожной теории на международном плане и применялись более двух десятилетий, с 1957-ого года до второй половины семидесятых лет XX века во всех библиотеках в Сербии, а в большинстве случаев и в библиотеках в Черногории и Боснии и Герцеговине. Усвоение и применение „Правила и справочника по выработке алфавитных каталогов, Часть 1,2.“ Эвы Вероне, на практике, с полным оправданием названного „Югославским справочником“, обозначило введение международных стандартов и приближение англо-американским каталожным принципам.

В Хотя этот справочник почти три десятилетия является каталожной парадигмой и применяется с некоторыми модификациями и до сегодняшних дней в большинстве бывших югославских республик, динамичные перемены во всех сегментах библиотечной деятельности, а прежде всего установление электронных online каталогов и возможность включения в WorldCat, инициируют выработку современных национальных каталожных правил, основанных на опыте AACR/2, ведущего каталожного справочника в международных масштабах.

В контексте революционных и динамичных перемен во всех сферах библиотечной деятельности и господствующего электронного издательства, становится актуальным вопрос редефинирования национальных каталожных правил, в чём опыт, методология и организация AACR/2 может послужить валидной теоретической рамкой.

Svetlana Jančić
National Rules for Cataloguization

Summary

In the Paper are analyzed and comparatively shown the fundamental premises of two National Rules for Cataloguization, and its application which marked the ascending line in the development of the Yugoslavian cataloguing theory and practice. The «Rules for Cataloguization» arised as the Result of the cataloguing practice of central Institutions in Serbian Librarianship -*Library and Information Science* - the National Library of Serbia and the University Library «Svetozar Marković». They added and expanded theoretical postulates, that were gradually sublimated in the core of the cataloguing theory on the international level, applied for more than two decades, from 1957. until the second half of the 1970s, within every types of Library in Serbia, and with an important part in Libraries of Montenegro and Bosnia and Herzegovina. The adoption and application of the «Rules and Guide for the creation of the alphabet catalogue. Part 1,2», by Eva Verone, in practice, was called for many reasons «Yugoslavian Rules», and it has indicated the introduction of international standards and the approach to the Anglo-American cataloguing principles. In the context of the revolutionar and dynamic changes in all spheres of the Library activities and of the dominating e-publishing, the questions of redefining the National Cataloguing Rules are again actual, and in this process, the experience, the methodology and the organization of the AACR/2 can serve as a valid and appropriated theoretical frame.